

Tajunnan olemassaolo ja omalakisuus

Lasse Rauhala. Tajunnan itsepuolustus. Yliopistopaino, Helsinki 1995.

Suomalaisen fenomenologian Grand Old Man Lauri Rauhala on omistanut kirjansa Tajunnan itsepuolustus ihmisen tajunnallisen olemispuolen itsenäisen olemassaolon puolustamiselle. Rauhalan vakiinnuttaman, ihmistä koskevan ontologian perusolettavuudethan ovat situationaalisuus, kehollisuus ja tajunnallisuus. Vaikka kehon suhtautuneisuus ajallis-paikallismateriaaliseen elämäntilanteeseen onkin tajunnallisen tapahtumisen edellytys, tajuntaa ei kuitenkaan voida Rauhalan mukaan koskaan palauttaa kehon tai tilanteen toimintoihin. Niinpä tajunnallisuus tulisi nähdä omana ihmisen kokonaisuutena luonnehtivana peruskategoriaksi, joka laadullisen erilaisuutensa ja loogisen eritasoisuutensa vuoksi ansaitsee itsenäisen olemassaolon kehollisuuden ja situationaalisuuden rinnalla.

Tämän ihmisen kokonaisuuden Rauhala nimeää käsitteellä situationaalinen säätöpiiri, jossa siis ihmisen eri olemuspuolet eli tilaatio, keho ja tajunta ovat vastavuoroisesti sisäkkäin toistensa olemassaolon ehtoina ja toteutumina. Koska tällaisessa ihmisen mallissa eri osapuolten keskinäinen riippuvuus ilmenee myös siten, että ne edellyttävät toistensa ollakseen itse olemassa, perinteisen kausaalisuuden idean soveltamisyhteydet ihmistä

jäsentävänä ajattelumallina johtavat melkoisiin vaikeuksiin.

Vaikka filosofisen analyysin avulla voidaankin Rauhalan osoittamalla tavalla määritellä situationaalisen säätöpiirin eri osat ja niiden perusluonne, silti noita eri osia ei voida koskaan irrottaa toisistaan esinemäisessä mielessä kadottamatta ihmisen kokonaisuuden erityislaatuisuutta. Toisin sanoen, Rauhalan koseptiossa situationaalisen säätöpiirin eri osa-alueet ovat toisiinsa kietoutuneita ja osittain sisältävät toistensa myös käsitteellisessä mielessä. Eri olemuspuolien välisen tapahtumisen voidaankin niiden yhteenkietoutuneisuuden vuoksi ajatella etenevän toisiinsa nähden dialektisena eli vastavuoroisena prosessina. Tätä kokonaisprosessin etenemistä on totuttu mallintamaan hermeneuttisen kehän avulla, jossa mikään tilanne ei koskaan toistu aiemman kaltaisena, vaikka kulloinenkin nykytilanne rakentuukin aiemman historiallisen faktisuuden varaan. Johann Wolfgang von Goethen sanoin vapaasti lainaten voitaisiinkin todeta, että on vain ikuisesti uutta, joka muodostuu menneisyyden aineksista.

Tajunnan itsenäistä olemassaoloa Rauhala perusteleekin juuri filosofis-ontologisen argumentoinnin avulla. Tajunnan olemassaoloa ei nimittäin perustellusti voida kieltää, vaikka empiirinen tutkimus ei olekaan onnistunut selittämään kokemuk-

sellisuutta omien neurobiologisten käsitejärjestelmiensä ja malliensa avulla. Ilman tajuntaa tajunnan olemassaolon problematisoiminenkin lienee mahdotonta. Tieto-opillisessa mielessä tajunta näyttäytyykin kehoa ja aivoja ensisijaisempana, sillä vasta tajunnallisten merkityskokemusten (eli kysymysten ja hypoteesien asettamisen sekä niihin vastaamista edellyttävien tutkimustulosten tulkintojen) kautta esimerkiksi ajattelun neurofysiologisten vastineiden kuvaaminen on mahdollista. Kokemuksen sidonnaisuus aivofysiologiaan ei siis oikeuta samaistamaan näitä toisiinsa. Rauhalan mukaan tajunnan tutkimuksen ydin kiteytyykin merkityksen ongelmassa eli kokemuksen ehtojen ja itse kokemuksen välisessä loogisessa tyyppierossa. Fysiologisista prosesseista poiketen tajunta voi siis omalaatuisen mielellisyytensä piirissä oivaltaa itse omat toteutumisehtonsa ja lainalaisuutensa.

Rauhala mukaan tajunta on prosessi, jossa merkitykset kehkeytyvät, asettuvat keskinäisiin suhteisiin ja muuttuvat jatkuvasti. Merkitykset, joiden aiheet ilmenevät kehosta ja tilaatiosta, koetaan siten tajunnallisina heijastumina ja jäsennyksinä tajunnan eli kokemuksen kokonaisuuden piirissä. Rauhala kuvaa tajuntaa käsitteellisellä mallilla, jonka operatiiviset perusyksiköt eli mielen (noemat) järjestyvät sisältämiensä merkitysten ohjaamina. Tämän järjestymisen periaatteena ja samalla

tajunnan perusluonteena on Rauhalan terminologiassa mielellisyys. Mielellisyys tajuntaa luonnehtivana käsitteenä kattaa sekä perinteisen fenomenologisen intentionaalisuuden eli tajunnan eriaistaisen suuntautuneisuuden johonkin yksilöitävissä olevaan (ilmiö, esine, asia, idea jne) että niin sanotun epäintentionaalisuuden eli periaatteessa mihinkään viittaamattomat tunnelmalliset kokonaistilat (onnellisuus, tyytyväisyys, ikävystyneisyys, autuus, pyhyys, epätoivo jne).

Ihmisyksilön ainutkertaisuus

Pohdintojensa perusteella Rauhalan ottaa yleisesti kantaa myös ihmistutkimuksen nykytilaan. Rauhalan ajattelun filosofisena viitekehyksenä on Edmund Husserlin ja Martin Heideggerin elämäntöiden varaan rakentuva eksistentiaalisiksi fenomenologiaksi kutsuttu ja erityisesti ihmiseen keskittyvä ajattelutapa. Ihmisyksilön ainutkertaisuuden ja tämän subjektiivisen merkityksmaailman korostaminen johtaakin tilastollisiin keskiarvolakeihin nojautuvasta metodiikasta paljon persoonakohtaisempaan tutkimusotteeseen. Tällaisen ideografisen persoonatutkimuksen keskeisenä selvittelyn kohteena Rauhalan näkee lähinnä sen, miten ihmisyksilöstä on tullut geenien ja muiden situationaalisesti määräytyneiden olemisehtoien vallitessa se, mikä hän on, ja miten häntä voidaan niiden asettamien mahdollisuuksien rajoissa kehittää - epäsuotuisista piirteistä vapauttaen ja myönteisiä puolia vahvistamalla - kohti rikkaampaa ja täydellisempää inhimilli-

suutta. Tämänkaltaisessa prosessissa henkilö itse on samalla kertaa tutkimuskohde, tutkimusprosessi, tutkimustulosten ilmentymä, muutostapahetki ja siten myös kehityksen tulos.

Itse koen Rauhalan kirjoitus-tyylin ja terminologian varsin kiehtovaksi, koska sanottu tuntuu kietovan sisäänsä niin laajoja alueita ja perustavanlaatuisia kysymyksiä. Hetken häivähdyks tai lupaus jostain pysyvistä elämän rannattomalla ulapalla on useinkin sängen tervetullutta hermolepoa. Tekstin viehätävyyttä perustuu myös suurelta osin siihen sisältyvään ihmiskeskeiseen ja ihmistä kunnioittavaan asenteeseen. Omissa intuitiivisissa tulkinnoissani koen myös löytäväni tekstistä paikoitain tiettyä koskettavaa arvokkuutta.

Rauhalalle luonteenomainen ilmaisutapa on tinkimätöntä pyrkimystä selkeyteen ja käsitteelliseen yksiselitteisyyteen. Yleensä käsitteiden, hypoteesien, mallien ja teorioiden suhde kuvattavaan tai selitettävään ilmiöön selviää vasta ajan ja syventyneen ymmärryksen myötä. Tällöin myös käsitteet ja termit muotoillaan tarkemmin uutta näkemystä vastaaviksi.

Fenomenologisen käsitteistön ja termistön epäempiirisyys sekä paikoin itseään määrittelevä kehämäisyys joutuvatkin usein kriittikin kohteiksi materialistis-kausaalisen-reduktionististen perusoletusten varaan rakentuneessa ja vallitsevassa tiedeperinteessämme. Kun lisäksi Rauhalan esittämät vaihtoehdot näkemykset ihmistutkimuksen

suuntaamisesta ongelmien perusluonnetta vastaavalla tavalla ovat sängen radikaaleja suhteissa vallitsevaan tilanteeseen, konflikteilla ei voitane yleisessä keskustelussa ja linjojen valinnassa tulevaisuudessakaan välttyä. Aika näyttäneen, kuinka yleiset tieteelliselle tutkimukselle asetetut kriteerit ja vaatimukset sekä toisaalta Rauhalan ideografisuutta, merkityksen ongelmaa ja subjektiivista maailmankuvaa painottavat tajuntatieteet tulevat toisiinsa suhteutumaan ja kehittymään.

Jari Lehtonen

Kirjoittajan pro gradu -työ vuodelta 1992, "Merkityksen ongelma inhimillisessä kokemuksessa Lauri Rauhalan holistisen ihmiskäsityksen valossa" ilmestyi Fenomenologisessa vuosikirjassa 1992, julkaisijana Suomen Fenomenologinen Instituutti. Vuosikirja kuuluu Tampereen yliopiston Filosofisia tutkimuksia -sarjaan.